

LİRİK NƏSRDƏ YAZIÇI MÖVQEYİ VƏ BƏDİ ÖZÜNÜFADƏ

Açar sözlər: cəmiyyət, insan, zaman, problem

Keywords: society, the person, time, problem

Ключевые слова: общество, человек, время, проблема

“Azərbaycan romançılığında təbiətin təsviri vasitəsilə yazarlar müxtəlif məqsədlərə nail olurlar. Bir tərəfdən, təbiətin harmoniya və kamilliyinin işıqlandırılması ilə oxucuların estetik hissələrinə müsbət təsir göstərir. Digər tərəfdən isə təbiətin təsviri yazarlara digər məqsədlərə nail olmağa şərait yaradır. Belə ki, təbiətin təsviri vasitəsilə Vətənə məhəbbət hissələri açıqlanır, bəzi hallarda isə əsərdə emosional gərginliyi artıraraq müxtəlif hadisələrin həyəcanlılığı qabardılır” [6, s.9].

“Taleyin qisməti beləymiş yəqin” romanı da təbiətin təsviri ilə başlayır: “May ayının ortaları idi. Bahar bu yerlərə havalər soyuq keçdiyindən gec gəlmişdi. Ağacların əksəriyyəti çiçəklərini tökmüşdü. Qızılgüllər öz məxməri qönçələri ilə ürəyi oxşayırdı. Şəhər bu vaxtlar, səhərlər tam dumanə bürünür, duman sanki yaxındakı küknar və vələs ağaclarından - həmişə yaşıl olan dağlardan axıb, gecikən şəhərə gələr, səhərə yaxınsa günəşin ilıq şüalarının təsirindən bir hissəsi yaxındakı balaca göldən dənizə, digər hissəsi isə yenidən yaşıl dağa çəkilər...” [2, s.14].

Əsərin qəhrəmanlarının ruhi vəziyyətinə uyğun olaraq yazıçı bahar fəslini bütün əsrarəngizliyi ilə təsvir edir. Toyuna hazırlaşan Xədicə toyundan bir gün əvvəl çox sevdiyi məkan olan laləli talaya gəlir. İnsanın ən yaxın həmdəmi olan təbiət də bir-birini sevən gənclərin sevincinə sanki şərik olur, onlarla bərabər bəxtəvər anlarını yaşayır.

Xədicə ilə Xan toydan sonra xoşbəxt, fərəhli günlərini yaşayırlar. Aylar keçir, bu xoşbəxt cütlüyün övladı dünyaya gəlir. Öz gəlişi ilə Səlim kişinin ocağına bir dünya sevinc gətirir. Babası balaca qızın adını Nuran qoyur.

Nuran artıq dörd ayının içində olanda Xədicə Xanla birlikdə gəzintiyə çıxır. Əvvəlcə laləli talanı seyr edib, sonra şəkil çəkdirmək üçün fotoatelyeyə gedirlər. Nahar etmək istədiyini bildirən Xədicənin təklifi ilə Xan razılaşıır. Onlar yaxındakı “Qartal” restoranına üz tuturlar. Xədicə burada əyləşənlərdən birinin xoşagəlməz hərəkətlərinə görə Xana restorandan çıxmaq istədiyini bildirir. Xan bunu düşünsə də, yeməyi yarımçıq qoyub getməyi qüruruna sığışdırmır. Bu zaman onları əsəbləşdirən Alik masaya yaxınlaşaraq Xədicəni rəqsə dəvət edir. Xanın etirazı Alik daha çox həyasızlaşdırır, Xədicədən oynamağı tələb edir. Dava düşməsin deyə Aliklə rəqs etməyə gedən Xədicənin hərəkətinə Xan bərk qəzəblənir. Rəqs zamanı Alikin etdiyi nalayiq hərəkətlərə görə Xədicə ona şillə vurur və gəlib Xana bunu bildirərək restorandan qaçmağı xahiş edir. Hirsindən özündə olmayan Xan Alikə söyərək, çəngəllə var gücü ilə üzünə zərbələr endirir. Gözləri qana boyanmış Alik haldan-hala düşərək döşəməyə uzanır. Salondakılar hay-küylə milis, təcili

yardım çağırırlar. Restoranda baş verənlər, qışqırtı səsləri Xədicəni qorxudaraq sarsıdır. Xan ağır addımlarla Xədicəni evə gətirib, milis şöbəsinə gedir. Özü k-önüllü şəkildə gəldiyinə, hər şeyi olduğu kimi danışdığına görə Xana şöbədə hörmətlə yanaşırlar. İstintaqın gedişi Xanın xeyirinə olsa da, Alikə yetirdiyi xəsarətlər ağır dərəcəli idi. Sol gözünü, dişlərini itirmiş Alik də xuliqanlıq maddəsi ilə məsuliyyətə cəlb olunur.

Bu hadisədən sonra Səlim kişinin evində Xədicəyə olan münasibət mənfiyə doğru dəyişir. Güllü arvad, qızları: Nifaq, Fatma, oğlu Həsən Xədicəylə münasibət qurmur, Nurana da biganə davranırlar. Bu vəziyyət Xədicəni üzür, günlərlə ağlayır, səbəbkar olduğu üçün özünə qarşıdır. Xan isə onun bu halına acımır, əksinə, qəddarlaşır. Tərətdiyi cinayətə görə 6 il cəza alan Xanın həbsindən sonra Xədicənin qara günləri başlayır. O, üzüntüləri ilə bağlı Xana kədər dolu məktublar yazır. Özünə və Nurana olan kobud rəftardan incimmiş Xədicə günlərlə yemək yemədiyi üçün tamamilə arıqlayır, ağlamaqdan gözləri çuxura düşür. Xədicə məktublarında Xandan dönə-dönə üzr istəyir, valideynləri ilə barışdırmağı xahiş edir. Xan isə onun məktublarını oxuyub cırır, bir dəfə də olsun cavab yazmır. Səbəbi isə Səlim kişinin oğlunun görüşünə gələndə Xədicə haqqında dediyi yalanlar olur. Əslində Nuran ağlasa belə ona yaxın durmayan, nəvəlikdən çıxaran ailə üzvlərinin hərəkətlərini Səlim kişi elə izah edir ki, guya Xədicə uşağı onlardan gizləyir, evdə heç kəsi saymır, Nuranı da götürüb icazəsiz harasa gedir. Bunları gözünün qarşısında canlandıran Xanın beynini şübhələr gəmirir. Göz yaşları içində yazılmış məktublarına cavab ala bilməyən Xədicə hər gün ümitsizləşir. Məktublarında Nuranın böyüdükcə dəcəlləşməyindən, Xana oxşamağından da ürək ağrısı ilə danışır. Hər məktubunda Xana cavab yazması üçün yalvarır: “Yaz ki, bilim, bizi mənən yaşadacaqsan! Bilsən sənin sözünə, söhbətinə, lap elə ağır söyüşlərinə hava-su kimi mənəvi ehtiyacım var, mənim də, Nuranın da, Allah xatirinə, susma, sənin susmağın mənim üçün ölümdən bətdir” [2, s.63].

Xədicəyə bədbəxtlik gətirən gəlin kimi baxan Səlim kişi və ailəsi Xanın söyləmədiyi sözləri Xədicəyə deyəndə o, taqətsizlikdən halsızlaşır. Guya Xan atası ilə görüş zamanı belə deyibmiş: “Mənim ta elə həyat yoldaşım yoxdur, mundar adamla oynayan qadın mənə lazım deyil” [2, s.67]. Bu yalanla məhv olan Xədicənin səhhətində ciddi problemlər yaranır, ailədə biri Xədicəni - “həyasız, qardaşımın papağını yerə çırpan”, digəri “müftə yeyən” adlandırılıb təhqir edəndən sonra ona evdən çıxıb getməyi əmr edirlər. Namussuzluqda günahlandırılan Xədicə şaxtalı bir qış günü evdən qovulur. Xan atasına yazdığı məktubda Xədicəni qovmaqla düz iş gördüklərini bildirir və üstəlik Nuranın da əxlaqsız ana yanında böyüməməsi üçün Xədicədən alınmasını istəyir. Həyat yoldaşının həbsdə olmasını fürsət bilib, yad kişilərlə görüşüb əyləndiyini təsəvvür edən Xan Xədicədən gələn məktubları qəzəblə oxuyub hirsindən hönkürür. Ağır sözlərlə ürəyi yaralanan Xədicə bu hadisədən sonra xəstə yatır. Özündə olmadığı üçün Nuranı da döyüb, yerə çırpır. Dəli olmaq dərəcəsinə çatmış Xədicə birtəhər özünü ələ alıb Xana son məktublarını yazır. Sahibsiz it kimi evdən qovulduğu üçün Xana, ailəsinə nifrət etdiyini bildirir və Allahdan onların bəlasını verməyi istəyir. Bir gün ona bu zülmü edənlərin hər birinin peşman olacağını deyir. Xədicənin yardım, imdad diləməyinə rəhm etmədən zor gücünə Nuranı ondan alırlar. Nurandan sonra yaşamağı mən-

nasız bilən Xədicə axırcı məktubunu yazaraq Xandan Nuranı anası Nayibəyə verməyi xahiş edir, özü isə qarlı bir gecədə evi tərk edir...

Məşəyə tərəf addımlayan Xədicə həyatda sevgisini, ümidini, insanlara inamını və ən nəhayət, ciyərpərası-körpəsini itirmiş bir qadın kimi özünə yalnız ölüm arzulayır. Özünü qarşısına çıxan dənizə atmağı düşünür. Lakin onu addım-addım izləyən canavarı gördükdə Xədicəni dəhşət bürüyür. Boz canavarın dişlərini qıcayıb ona tərəf gəldiyini görən Xədicə var gücü ilə qışqırır “Ay ana, kömək et...” - deyə fəryad edir... Öz səsinə qulaqları tutulan Xədicə canavarı, Xanı lənətləyir, halsızlaşıb qarın üstünə sərilir...

Xədicənin imdad səsinə ov etmək üçün qamışlığa gələn gəmi kapitanı Fərman eşidir, həmin yerə gəlib, canavara atəş açır. Yaralı canavar daha qəzəblə Fərmana hücum çəkir, bədəninə, qollarını dırnaqları ilə cızır. Köməkçisi Zakirin səyi ilə canavarı öldürür, Xədicəni isə gəmilərinə aparırlar. Gəmi heyətinin üzvləri Xədicəni həyata qaytarmaq üçün əllərindən gələn köməyi əsirgəmirilər. Canavarla rastlaşanda fəryadla qışqırdığı üçün Xədicənin öz səsinə qulaqları batır. Buna görə də Fərman Xədicə ayıldandan sonra kimliyini öyrənmək üçün verdiyi sualları dəftərə yazır. Lakin tez-tez dərin yuxuya gedən Xədicə haqqında heç nə öyrənmək mümkün olmur, çünki o, yaddaşını da itirmişdi.

Fərman Bakıda doğulmuşdu və evin sonbeşiyi idi. Uşaqlıqdan dənizə olan həvəsi onu gəmiçilik məktəbinə gətirir. Buranı uğurla bitirir, tapşırılan hər işin öhdəsindən layiqincə gəlir. Ucaboylu olduğu üçün dənizçi paltarı ona yaraşır, özünü bu geyimdə olduqca rahat hiss edir. İlk sevgisi də bu paltarda olanda başlayır. Qonşu qızı Zərifəyə könül vermiş Fərmanın ilk məhəbbəti uğursuz olur. Sevdidiyi qız üçün qardaşının elçi düşməsi xəbərini uzaq səfərdən qayıdanda eşidir. Evdən köçmək istəyəndə qardaşı ona mane olur, səbəbini soruşur. Zərifədə gözü olduğunu bildirən Fərman qardaşı İnşallah tərəfindən sillə ilə vurulur. İlk sevgi hisslərinin əlindən alınması və qardaşının ona “rədd ol” deyərək evdən qovması Fərmana çox pis təsir edir. Evi tərk etməsi Fərmanın anasının sevincini kədəre çevirir. Anası xahiş etsə də, qardaşını bağışlamır, Bakı-Mahmudabad xətti üzrə işləyir və “Kargüzar” gəmisində kapitan vəzifəsinə qədər yüksəlir. Zərifəyə olan nifrəti Fərmanı digər qadınlardan da uzaqlaşdırır. Zərifənin də ona meyli olduğu halda, ərə getmək xətinə qardaşına “hə” deməsi Fərmanı qadınlara qarşı qəddar edir. Lakin olanlardan sonra heç bir qadına tərəf baxmayan Fərmanın Xədicə haqqında düşüncələri fərqlidir. Onun həmişəki amansızlığı əriyərək yox olur və beləliklə, Xədicəyə qarşı rəhmlənməyə başlayır. Özü haqqında heç nə xatırlamayan Xədicəyə Arzu adını qoyur. Xəstəxanaya yerləşdirilən Xədicə özünü Fərmanın xalaqızısı kimi təqdim edir. Fərmandan başqa hamını özünə yad bilən Xədicə Fərmanı görməyəndə darıxır. Xədicəyə qayğı göstərən, uşaq kimi nazı ilə oynayan Fərman onun səhhətinin düzəlməsi üçün həkimlərlə görüşür, onların məsləhətlərinə əməl edir. Xədicənin sağlamlığı üçün onun yeməyini də bəzən Fərman yedir. İştahsızlıqdan heç nə yeyə bilməyən Xədicə həkimi dinləməsə də, Fərmanın sözlərinə müticəsinə tabe olur. Bəzən Fərman ona gec baş çəkəndə inciyərək giley-güzar edir. Yaşadığı dövr ərzində gördükləri, tanıdıqları adamlar beynindən tamamilə silindiyi üçün Xədicə ancaq onunla təmasda olan adamları yadında saxlayır. Bir illik müalicədən sonra qulaqları eşitsə də, yaddaşını bərpa etmək müm-

kün olmur. Çünki keçirdiyi dəhşətli əsəbi gərginlik sinir sisteminin bütün funksiyasının fəaliyyətini pozmuş olur. Yenicə dünyaya gəlmiş kimi ancaq görüb – eşitdiklərini qavrayır. Fərman onun yaddaşının düzəlməsi ümidilə Xədicəni ilk dəfə tapdığı yerlərə də gətirir. Xədicə isə onu yanlış anlayır, hesab edir ki, Fərman onu özündən uzaqlaşdırmaq üçün bəhanələr uydurur. Fərman köməksiz olan Xədicəni qalması üçün öz evinə gətirir. Altı il bu evdə yaşayan Xədicə - Arzu öz ləzzətli yeməkləri, səliqəsi və mehribanlığı ilə Fərmanın qəlbinə yol tapır. Bu müddət ərzində Arzu ilə bir evdə qalmasına baxmayaraq bir dəfə də olsun ona başqa gözlə baxmır. Arzu Fərmanı sevsə də, hələ də yaddaşının olmaması Fərmanı çəkindirir bu sevgidən. Çünki əsli-nəslı, kimliyi, ailəli, yaxud subay olması haqqında heç nə bilmir. Arzunun dediyi “Əslimi-nəslimi tanımırsan, kimliyimi bilmirsən...” [2, s.365] - sözləri Fərmanı da hirsləndirir. Arzuya olan güclü məhəbbəti onun keçmişini öyrənməyə sövq edir, cinayət axtarış bölməsində inspektor vasitəsilə Arzunun kim olduğunu aydınlaşdırır, şəklini görür. Narahatlığına son qoymaq üçün deyir: “Xədicə çox gözəl həyat tərzı keçirmişdir və Arzuya qədər yaşadığı illəri ləyaqətli və təmiz olub. Daha doğrusu, Xədicə Arzunu gözümdə daha da yüksəklərə qaldırıb...” [2, s.387].

Bu şirin etiraf onları bir-birinə doğmalaşdırır, ailə qururlar. İki ay sonra məlum olur ki, xoşbəxtlikləri üzərinə daha bir sevinc əlavə olunacaq. Fərman işdə olarkən Arzu evdə darıxmasın deyərək Fərman düşünür ki, Səlimgilin evində incidilən qızı Nuranı Arzunun yanına gətirsin. Yeddi yaşlı Nuran anasına həm həyan olar, həm də yaddaşının geri qayıtmasına kömək edə bilər. Nuran onlara gələndən sonra həqiqətən də ev işlərində Xədicəyə kömək edir, həyan olur. Ancaq nə Nuranı, nə də anasıgılı görməsi Xədicənin yaddaşını bərpa etmir. Yalnız qızı Nurəngizi dünyaya gətirərkən yaddaşı bərpa olunur. Nuranı, həmişə onun həsrətində olan bacısı Aynanı, anası Nayibəni tanıyır. Xədicənin yaddaşının bərpa olunması üçün ciddi səy göstərən Fərman isə artıq onu keçmişinə qısqanmağa başlayır. Düşünür ki, Arzudan fərqli olaraq, Xədicə Xanı daha çox sevir, ona görə də Fərmanda eqoizm hissi güclənir. Xeyirxahlığı ilə rəğbət qazanmış Fərman insanlığa yaraşmayan hərəkətlər etdikcə oxucunun “gözündən düşür”.

Xədicənin Xana olan tükənməz sevgisi onda şübhə və qorxu hissi yaradır. Bu isə onun çox sevdiyi, bütün həyatını sərf etdiyi işindən ərizə yazıb çıxmasına səbəb olur. Bunu bilən Xədicə Fərmanın işdən ayrılmasına heyiflənsə də, Fərman ona bildirir ki, onun qayğısını çəkib qorunalıdır və onu hər şeydən çox sevir, üstün bilir. Xədicə isə bunu ürək ağrısı ilə qarşılayaraq ağlayır... Ağrılı-acılı məhəbbətinin nə öz yadından çıxacağı, nə də Fərmanın beynindən silinməyəcəyini düşündükcə anlayır ki, onların səmimi və xoşbəxt ailə həyatı yavaş-yavaş zəhərlənəcək. Doğrudan da, Xədicənin Nurəngizdən də başqa övladları olandan sonra Fərmanın xasiyyəti dəyişir, dözülməz olur. Ən çox Nurana əzab verən Fərman onu həmişə təhqir edir, vəhşicəsinə döyür. Nuran bu işgəncələrdən dəhşətli baş ağrıları keçirir. On altı yaşlı gənc Nuran bu zülmərdən xilas olmaq üçün özünü öldürmək istəyir. Çünki ev işlərini görüb, uşaqların qayğısına qalsa da, Fərman onun yediği çörəyə danışır. Atalığının ona olan rəftarını qonşular, sinif yoldaşları da bildiyi üçün Nuran xəcalət çəkir, dünyaya gəldiyinə, həyatına lənət oxuyur. Xədicə isə Fərman onun xilaskarı, uşaqlarının atası olduğu üçün Nurana və özünə olan haq-

sızlığı göz yaşı ilə izləyir. Nuran üçün bir kömək edə bilməsə də, atası Xanın yanına getməyə də qoymur. Nuran isə düşünür ki, atasının yanında qalsa, vəziyyəti nisbətən yaxşı olar. Çünki nənəsi, babası dünyasını dəyişib, əmisi Həsən də göldə boğulub ölüb. Bibisi Nifaq isə artıq üç uşaq anasıdır, ona görə də başı ailəsinə qarışıb.

Fərmanın daim evə içkili gəlib, boş yerə dava-dalaş yaratdığı üçün anasından nənəsinin yanına köçməyə icazə istəyir. Ancaq Xədicə onu yenə də ilk məhəbbətinin yadigarı kimi evdən uzaqlaşmağa qoymur. Mağazada müdir kimi çalışsan Xədicə Nuranın bütün ev işlərini görməsi, bacı-qardaşlarının dərslərinə kömək etməsi sayəsində öz işlərini genişləndirir.

Uzun illər ayrılıqdan sonra Xan Xədicənin vəziyyətini öyrənmək üçün işlədiyi mağazaya gəlir. Xədicə isə onu nifrətlə qarşılayır, hər şey üçün gec olduğunu bildirir, ailəsinin və Xanın ona etdiyi zülməli üzünə çırpır. Xandan bərk incimiş olsa da, Xədicə o gedəndən sonra özünə etiraf edir ki, bu görüş ona yaşamaq ümidi verir.

Xan da ikinci dəfə evlənərək ailə-uşaq sahibi olsa da, Xədicəni unuda bilmir.

Nuran isə inadkarlıq edərək nənəsi Nayibənin yanına köçür və ona kimsəsizliyini unutturur. O, burada nənəsinin qardaşı oğlu, qohumlar arasında böyük hörməti olan İsrafilə tanışdır. Nurandan on altı yaş böyük olan İsrafil ali təhsilli, ədəbiyyata meyilli, teatr və rəssamlıqdan zövq alan biridir. Nuranla incəsənət, ədəbiyyat və digər mövzularda söhbət etməyi sevir, qayğısını əsirgəmir. Nuran onun etdiyi yaxşılıqları qiymətləndirir, qardaşı kimi xətrini çox istəyir. İsrafil isə Nurana biganə deyil. Yaşının çox olmasına baxmayaraq, bu vaxta qədər subay qalan İsrafil günü-gündən gözəlləşən, ağıllı, məntiqli, şirin söhbəti ilə diqqəti cəlb edən Nurana olan heyranlığını gizlədə bilmir.

Nuran isə İsrafilin məhəbbətini cavabsız buraxdığına görə özünü qınayır: “Eh, ürəyim, ürəyim, necə də qəddar, insafsızsan. Sevvə bilmədin... Heyiflər, heyiflər olsun...” [5, s.588].

Mahmudabadda universitetdə oxuyan Nuran nənəsinin ölümündən sonra onun vəsiyyətinə əməl edərək anasının yanına - Bakıya qayıdır. Xədicənin yardımını vasitəsilə satıcı kimi işə düzəlir. Həm oxuyub, həm də işləyən Nuranı tanıyanlar, görənlər istedadlı, qəşəng qız kimi bəyənilirlər. Nuran isə hələ heç kimi sevvə bilmir. Tofiqi tanıyana qədər eşq acısının, həsrətin nə olduğunu anlamır.

Tofiq institutda, filologiya fakültəsində oxuyarkən qrup yoldaşı Sevda ilə tanış olur və aralarında sevgi münasibətləri yaranır. Bir müddət keçdikdən sonra evlənilir, Tofiqin işlədiyi Daxili İşlər Nazirliyindən verilən mənzildə yaşayırlar. İlk əvvəllər mehriban yaşasalar da, Sevdanın övladının olmaması ailədə narazılıqlara gətirib çıxarır. Ədəbiyyat müəlliməsi işləyən Sevda vaxtının azlığını bəhanə edərək, çox vaxt xörək hazırlamır, paltar yumur, Tofiqlə kobud davranır. Bu sözsöhbətlərdən bezən Tofiqin boşanmaq istəyinə isə Sevda razı olmur. Boşanacağı təqdirdə onu işdən qovduracağı ilə hədələyir. Rəhbərlik yanında böyük hörməti olan Tofiq üçün kiçik bir şikayət, ərizə onun karyerasına son qoya bildiyi üçün Sevdanın bütün təhqirlərinə səbirlə dözür. Sevda ilə bərabər onun anası və bacısı da Tofiqi incidirlər. Birgə yaşayışlarının dözülməz olduğuna əmin olan Tofiq boşanma işi ilə əlaqədar aidiyyəti qurumlara müraciət edir...

Savadlı, gözəl danışq qabiliyyəti olan Tofiq bir çox qadınların diqqətini cəlb edir. Qonşusu Lidiya, iş yoldaşı Təhminə və digərləri ona sevgi etirafları etsə də, Tofiq mədəni surətdə onlardan uzaqlaşır. Çünki gördüyü gündən Nurana vurulan Tofiq ancaq onun haqqında düşünür. Sevdə ilə boşandıqdan sonra yalnız Nuranla evlənməyi arzu edir.

Nuranla Tofiqin qarşılıqlı sevgisi Xədicəni çox narahat edir. O, düşünür ki, Nuran daha yaxşı birinə layiqdir, nəinki evli, yaşlı kişiyyə. Qızına da ehtiyatlı olmağı tapşırır, çünki fikirləşir ki, Tofiqin Nurana olan istəyi ötürədir, əyləncə xarakteri daşıyır, Nuran isə hədsiz qısqanc olduğu üçün Tofiqi xəbərdar etmək istəyir ki, ona xəyanət etdiyini bilsə, sonsuz sevgisi nifrətə çevriləcək. Həmçinin anasını inandırır ki, Tofiq yaxşı insandır. Sadəcə olaraq taleyi uğursuz olub və Sevdadan boşanacaq.

Tofiq verdiyi sözə əməl edərək, çətinliklə də olsa Sevdadan ayrıldıqdan sonra Xədicənin razılığı ilə Nuranla nişanlanır. Həmin gün Nuranın həyatında ən xoşbəxt, sevincli gün olur. Tofiq onu qardaşı Qara, bacısı Qaragözlə də tanış edir, toy tədarükünə başlayırlar. Nuran toy günü çox sevdiyi Tofiqlə xoşbəxt olacağını düşünsə də, bəzi hadisələr onu xeyli kədərləndirir. Ən sevincli günündə atası iştirak edə bilmir. Buna səbəb isə Xədicənin Xanı toya dəvət etməməsi olur. Nuranı incidən, onu döyüb xəstəxanaya düşməsinə səbəb olan Fərman isə özünü Nuranın doğma atası kimi aparır. Həmişə Nuranı göz bəbəyi kimi əzizləyən Xədicənin hərəkətləri təəccüb doğurur. Ancaq Nuranı əzizləyib digər övladları - Nurəngiz, Nurminə, Nurhadi və Nuridəyə laqeyd olan Xədicə öz hərəkətləri ilə bəzən Nuranın da nifrətinə səbəb olur... İllər keçəndən sonra da öz doğma övladları deyil, məhz Nuran xəstə yatan Fərmana yardım edir. Xədicə isə dəfələrlə Fərmandan ayrılmaq istəyə də, uşaqlarına görə onun dözülməz hərəkətlərinə göz yumur...

Tofiqlə Nuran fərqli mühitdə böyüsələr də, eyni dünyanın adamlarıdır. Ən ağır dəqiqələrdə də öz nəcib insani ləyaqətini qoruyub saxlamaq bacarığı, psixoloji fəallıq, zülmə, haqsızlığa, rəzalətə qarşı barışmazlıq, həssas həqiqət duyğusu, insana etibar, işıqlı gələcəyə, xoşbəxt həyata güclü inam bu iki qəlbi birləşdirən başlıca keyfiyyətlərdir. Tofiqlə Nuranın məhəbbət macərəsini axıracan izləyirik; bu aparıcı xətt təkcə qəhrəmanların intim aləminə nəzər salmaq bacarığı ilə deyil, həm də əsərin “ictimai”, “mənəvi” laylarını özünə hopdurması ilə təsirlidir. Yazıçının özünün təbirincə desək: “İnsan hansı əqidənin, yolun yolçusu olursa-olsun, elə insan olduğuna görə diqqətə, qayğıya layiqdir. Başa düşməyə də, sən qayğılı ol, Allah hamını bir taledə, bir xasiyyətdə yaratmayıb. Bilin ki, ən qəddar və bədbəxt insanın da qayğıya və xoşbəxt olmağa ehtiyacı var” [4, s.546].

Ədəbiyyat

1. Hüseyinov A. Nəsr və zaman. Bakı, Yazıçı, 1980, 185 s.
2. Kazimov T. Taleyin qisməti beləymiş yəqin. Bakı, I cild, 2010, 556 s.
3. Kazimov T. Taleyin qisməti beləymiş yəqin. Bakı, II cild, 2010, 556 s.
4. Kazimov T. Taleyin qisməti beləymiş yəqin. Bakı, III cild, 2010, 556 s.
5. Kazimov T. Taleyin qisməti beləymiş yəqin. Bakı, IV cild, 2010, 592 s.
6. Şərifova S. Müasir Azərbaycan romanlarında ctimai-siyasi mühitin təsviri problemləri. Bakı, BQU mətbəə, 2007, 78 s.

Summary

The position of the writer lyrical fiction and artistic expression

Submitted by readers the novel "It must have been the fate" is an elegy written about the unfortunate people which for the sake of his ideal resisting all difficulties no suffering, no frustration passed hard and painful way.

The main characters in the novel "It must have been the fate" are the people with such a fate, the travellers of the journey with ups and downs. With their lives, destinies, daily experiences, thoughts and inner worlds, they are just one of those many people we encounter and perhaps ignore sometimes. Following the tense plot of the novel, a question keeps us wondering: "Why is life so grim and complicated?". From their birth to death, man is concerned with questions like this, he seeks the answer, nevertheless his curiosity is not satisfied fully after even finding that answer.

Резюме

В лирической прозе позиция писателя и художественное самовыражение

Представленный читателям роман «Наверное судьбой было так предначертано» это элегия, написанная о несчастных людях, которые ради своего идеала сопротивляясь всем трудностям, не ломаясь, не разучаровываясь, прошли тяжелый, болезненный, же данный путь.

Герои романа «Наверное судьбой было так предначертано» также являются путниками извилистых дорог, владельцами таких судьба. Они являются одним из сотен, тысячи, миллион людей со своими судьбами, предначертаниями, ежедневными переживаниями, мыслями и внутренним миром которых мы не привыкли замечать. Наблюдая за напряженными событиями в произведение один вопрос заставляет нас призадуматься: «Почему жизнь настолько темна и сложна?» Со времен рождения до конца жизни человек вечно задумывается об этом, пытается найти ответы, но после каждого найденного ответа ему приходится ставить троеточие.

*Rəyçi: fil.f.d., dos. S.Mirzəyeva
ADU-nun Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasının
06.02.2017-ci il tarixli iclasının
07 sayılı protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 05.04.2017